

Florence Marmon - la dona al costat de Borís Skossyreff

Gerhard Lang-Valchs

Gerhard Lang-Valchs
Historiador, teòleg i professor
langvalchs@iservices.com

Resums

Català

Florence Marmon - la dona al costat de Borís Skossyreff.

El desembre del 1933 apareix a les Valls d'Andorra Borís Skossyreff, emigrant rus que mig any més tard s'autoproclamarà Rei d'Andorra. Acostuma a anar acompanyat per Florence Marmon; que li feia de secretària. Qui era aquesta senyora i quin paper desenvolupa realment? Si a la primera part de la pregunta és relativament fàcil de respondre, més complicat és respondre a la segona.

Castellano

Florence Marmon - la mujer al lado de Borís Skossyreff.

En diciembre de 1933 aparece en los Valles de Andorra Borís Skossyreff, emigrante ruso que medio año más tarde se autoproclamaría Rey de Andorra. Acostumbra a ir acompañado por Florence Marmon; que le hacía de secretaria. ¿Quién era esta señora y qué papel desempeña realmente? Si a la primera parte de la pregunta es relativamente fácil de responder, más complicado es responder a la segunda.

Français

Florence Marmon. La femme qui était aux côtés de Borís Skossyreff.

En décembre 1933 apparaît dans les Vallées d'Andorre Borís Skossyreff, un émigrant russe qui six mois plus tard serait autoproclamé Roi d'Andorre. D'habitude il était accompagné de Florence Marmon qui apparemment était sa secrétaire. Qui était cette femme? Quel rôle jouait-elle vraiment? Si à la première question il est relativement facile de répondre, bien plus compliquée est de répondre à la deuxième.

English

Florence Marmon – the woman by the side of Borís Skossyreff.

In December 1933 the Russian emigrant Borís Skossyreff, who half a year later will proclaim himself King of Andorra, visits the Valleys of Andorra for the first time. He is accompanied by his secretary Florence Marmon. Who was this woman, and which was her real role? While it is relatively easy to find an answer to the first part of this question, the second part of it is more complicated.

mitjan desembre del 1933 apareix a les Valls d'Andorra, no per primera vegada, Borís Skossyreff, un emigrant rus que mig any més tard s'autoproclamarà rei d'Andorra.

Com a molt tard a partir del mes de gener acostumava a anar acompanyat en públic durant el temps que duraria la seva "aventura andorrana" per Florence Marmon. Ella li feia el paper de secretària. Qui era aquesta senyora i quin paper desenvolupava realment? Si a la primera part de la pregunta és relativament fàcil de respondre, més complicat és respondre a la segona.

Florence Marmon no era la muller de Skossyreff sinó una de les múltiples amistançades que va tenir al llarg de la seva vida d'estafador. Skossyreff es va casar el 21 de març de 1931 a Ais-de-Provença amb Marie Louise Parat,¹ una brodadora que havia nascut a Marsella a qui havia conegut durant les curtes estades a Niça i Marsella entre 1923 i 1925. Era un matrimoni de conveniència que va fixar el seu domicili a Sant Canat, vora d'Ais-de-Provença (departament Bouches de Rhône), a França. Borís es va casar amb ella pensant que això li facilitaria l'obtenció d'un permís de residència, un passaport o inclús la nacionalitat francesa.² Com tants altres emigrants russos d'aquell temps ja no tenia passaport vàlid i com apàtrida era molt difícil aconseguir-ne un. Per escapar-se de l'expulsió de territori francès³ es va traslladar el 1931 a Palma de Mallorca on deia fer classes d'idiomes.

Florence Moore Myres va néixer l'1 de gener de 1881 a San Francisco.⁴ Seguint la tradició americana porta com a segon nom el cognom de la seva mare abans de casar-se, Sally Wilshire Moore. El seu pare Warren era de San Francisco mentre que la seva mare havia nascut a Ohio. Tenien una casa en propietat a San Francisco que l'any 1900 arrossegava encara una hipoteca. Vivia amb ells una tia anciana i una noia de servei. En aquestes dates el pare de Florence ja havia mort i la seva vídua va haver de cuidar i mantenir no solament a la tia i a Florence sinó també al seu germà que havia nascut el 1884, que es deia igual que el seu pare i que encara anava a l'escola. No sabem gaire més sobre la situació familiar. Però podem deduir que el pare devia morir a començaments dels 90 perquè a mitjans

de la dècada la família llogava habitacions a universitaris per a millorar el pressupost familiar.

Un dels universitaris que es van instal·lar allà va ser Howard Carpenter Marmon, nascut el 24 de maig de 1876 a Richmond (Indiana). Tant el seu pare, Daniel Marmon, com la seva mare, Elizabeth Carpenter, havien nascut a Ohio. Daniel Marmon era cofundador i copropietari de la companyia Nordyke and Marmon, fundada el 1851 que s'havia especialitzat en la producció de rodes de molí. El 1870 va traslladar la fàbrica a Indianàpolis i la va convertir en una de les capdevanteres del sector de la maquinària per a molins. Al seu fill Howard el va enviar a Berkeley per a que hi estudiés enginyeria. Va començar la carrera el 1895 i la va acabar el 1898. A partir de llavors es va dedicar junt amb el seu germà Walter⁵ plenament a la fàbrica apostant per la nova tecnologia automobilística.

Durant els dos primers cursos acadèmics de la seva carrera Howard Marmon s'allotjava a la casa dels Myres, 2626 Durant Avenue, així que no és difícil endevinar com va conèixer a la seva futura muller. No sabem quan va començar el festeig però està clar que no va finalitzar quan Howard va canviar d'allotjament ni quan va acabar els estudis i es va mudar a Indianàpolis per a dedicar-se a la fàbrica. El maig del 1901 Howard i Florence se van casar a San Francisco, probablement el dia 6⁶ instal·lant-se després a Indianàpolis on ell va seguir treballant en el disseny i la construcció de cotxes. Dos anys més tard va néixer la seva única filla, Caroline, que portarà igual que el seu pare com a segon nom el de Carpenter en memòria de la seva àvia. Mentre que Florence es dedicava a la família i a la vida social, el seu marit i el seu cunyat van treballar dur i quan el 1909 es va morir el seu pare havien aconseguit convertir l'empresa en una de les fàbriques automobilístiques més conegudes i punteres del país.⁷ Mentre l'empresa anava cada cop millor el matrimoni anava fent aigües. El 8 de setembre del 1910 el divorci oficial va posar punt i final a la seva relació.⁸

Un any més tard, el 14 de juny del 1911, Howard Marmon contrau el segon matrimoni amb Martha Martindale Foster.⁹ La qüestió de la custòdia de la filla va a ser un problema durant varis anys i una font de desavinences i litigis.¹⁰

Amb el que li pagava l'exmarit Florence podia viure còmodament. Després de la majoria d'edat de Caroline va viatjar amb la filla durant uns anys per tot el món. Caroline havia tingut una excel·lent educació i parlava, a part de la llengua materna, francès, espanyol, italià i alemany. Els viatges li oferien l'oportunitat de perfeccionar els seus coneixements. Sembla ser que a començaments dels anys 30 Caroline es va cansar de tant viatge, va assentar el cap i es va quedar a Indianàpolis amb el seu pare. Allà coneixeria al seu

futur marit, Nicholas Tchkotua (1905-1984), un príncep georgià, amb el que es casaria el 1934 i que triomfaria més tard com a escriptor amb la novel·la *Timeless*, publicada el 1949.

Quan Caroline es va quedar als Estats Units Florence va continuar amb els seus viatges que la van portar sobre tot per Europa. A la capital d'Àustria, a casa d'uns amics, uns coneguts d'ells li van parlar de l'illa de Mallorca¹¹ i la van convèncer d'anar-se'n hi amb ells. Allà va conèixer a Skossyreff. Quan el van expulsar de l'illa el desembre del 1933 ella el va seguir a Andorra on ell va intentar barrejar-se en els assumptes polítics del petit país, el que li va valdre l'expulsió de les Valls. Després d'un breu "exili" a la Seu d'Urgell es va acabar l'aventura andorrana amb la detenció de Borís i el seu ingrés a presó. Florence va tornar a Palma i dos mesos més tard als Estats Units.

De tornada a la seva pàtria Florence s'allotja primer a casa del seu germà Warren i després es busca una caseta a prop. El naixement de la seva primera néta Tamara (26.11.1935) i el fet de que la seva filla i el gendre no la deixessin de costat segurament la va ajudar a recuperar-se. Ni tan sols després de la mort del seu exmarit el 1943 va viure amb la filla però sí sempre a la vora d'ella fins que ella es va traslladar amb la seva família a Mèxic després de la Segona Guerra Mundial. Florence els va seguir cap allà. Quan ells, no obstant i això, van decidir el 1954 fixar el seu domicili definitivament a Suïssa, entre altres raons pels estudis dels seus fills, Florence es va quedar a Mèxic. No va deixar de visitar-los regularment. Als seus més de 80 anys va emprendre el seu darrer viatge a Europa del que ja no tornaria a casa seva. Va morir a la clínica Bois-Soleil de Lausana (Suïssa)¹² el 8 d'octubre del 1963 i va ser enterrada en el panteó de la família de la seva filla als afores de la ciutat.

Fins aquí gairebé no ens hem referit a allò que va passar a Mallorca i Andorra. No resulta fàcil comprendre i encara menys explicar com aquesta dona aparentment assenyada i equilibrada arriba a envoltar-se de persones de dubtosa reputació, arriba a estar implicada en acusacions bastant compromeses i finalment a "coprotagonitzar" el que molts anomenarien comèdia o òpera andorrana. Anem a mirar una mica més de prop el que li va ocórrer després de l'arribada a les Illes Balears i intentem dilucidar una mica el seu episodi amb Borís Skossyreff.

Des de final de l'any 1930 Skossyreff es trobava primer a Catalunya i després a les Illes Balears fugint del seu arrest per la policia francesa. Es guanyava la vida com podia. Ell diu ser professor d'idiomes però és dubtós que realment donés classes de francès o anglès.¹³ S'allotja en cases del centre de la ciutat de Palma de Mallorca, no viu a El Terreno, el centre del turisme. De tant en tant deixa l'illa per passar algun temps a Catalunya i a Andorra, a vegades

acompanyat per alguna fulana. Quan està a l'illa es dedica a conèixer a gent influent, intenta introduir-se a l'alta societat i participar en la vida social: assisteix a reunions, festes i saraus que organitzen tant els estrangers com gent de l'illa.¹⁴ Entre la colònia anglesa solia usar durant cert temps també el mal nom de "Captain Rollo".¹⁵ Pretén cridar l'atenció de la colònia anglesa amb projectes com la "Paladins League"¹⁶ i es dedica pel que sembla a l'estraperlo de drogues com no solament comenten periòdics de l'illa.¹⁷ I sembla que no deixa escapar cap ocasió que pugués desembocar en una aventura amorosa.

Probablement al llarg de l'any 1932 Florence Marmon arriba en un dels seus viatges per Europa a Àustria. A la capital, a casa d'uns bons amics, coneix a Carola von Rothenthal i el seu germà, el comte Leopold Antoni de Respaldiza. El seu pare, el comte Alfons de Respaldiza havia servit a la marina imperial austríaca¹⁸ i s'havia casat amb la comtessa austríaca Francesca Carolina de Haugwitz (28.12.1870-1945). La seva filla Carola s'havia casat amb Heinrich von Rothenthal¹⁹ però el matrimoni va acabar tres anys més tard amb el divorci. La custòdia del fill en comú li va ser adjudicada al pare per deficiència mental de la mare.

Aquests amics li van parlar de la bellesa de l'illa, del turisme incipient allà i d'El Terreno,²⁰ de la bona vida i de l'ambient internacional dominat per anglesos i amb la participació d'algun que altre americà i alemany. Deien que s'anaven a comprar una caseta allà a preus en aquell moment ridículs i animen a Florence a anar-hi també. I ella els acompanya creient que eren bona gent i persones de fiar.

Un cop a Mallorca, a principis del 1933, Florence es llença la primera amb la compra d'una casa i la parella austríaca s'allotja allà. A partir d'aquest moment els suposats amics austríacs la van implicar en assumptes tèrbols sense que ella se n'adonés. Aprofitant-se de la seva hospitalitat, casa seva els servia de tapadora per les seves activitats i atreïa a altra gent de mala mena. No pocs dels hostes més o menys habituals van ser expulsats de l'illa.²¹ Es parla de crims comuns, de drogues i fins i tot d'espionatge.

I per sùmmum sembla que la parella austríaca hi havia anat també en qualitat d'agents alemanys a l'illa. Això es desprèn d'un dossier del cònsol francès. Hi havien anat amb un cotxe de matrícula alemanya i amb l'encàrrec de comprar un terreny a la costa no a nom seu però sí a compte del govern alemany. Aquest terreny hauria de servir per a la construcció d'un port. Que es tractés d'un port esportiu és dubtós ja que, segons les indagacions fetes pel diplomàtic francès, havia d'estar preparat per a vaixells de considerable calat.²²

Allà es creuen els camins de Borís i Florence al llarg del 1933.²³ Skossyreff

es convertirà en hoste regular de casa seva, amic i amant. Consegueix enganyar Florence, que, acostumada a moure's en les capes altes de la societat, cedeix a l'encant, els bons modos del rus i no s'adona de les seves intencions enganyadores i d'estafador. I ell aprofita l'oportunitat, li fa creure que està perdudament enamorat d'ella. I quan, com a molt tard a partir de la tardor del 1933, es va veient que és molt possible que vagin a fer fora a Borís de l'illa prepara la seva sortida cap a Andorra que seria el niu d'amor i el paradís per a ells dos.

Així que quan Skossyreff és expulsat de l'illa (i d'Espanya) el 3 de desembre del 1933 agafa un vaixell cap a Barcelona.²⁴ I ella el segueix. Posat per la policia en la disjuntiva de deixar Espanya per la frontera francesa o portuguesa es decideix per l'andorrana on el seu passaport holandès caducat no havia cridat l'atenció en ocasions anteriors.²⁵

Un cop a Andorra s'instal·len a l'hotel Parrilla d'Escaldes. En els mesos següents madura un pla en el què Borís implica activament a Florence. S'encaparra en oferir-se com a candidat al no existent (encara) tron d'Andorra, com ell mateix dirà més tard, com a lloctinent del Duc de Guisa.²⁶ A Florence la fa passar de secretària i li promet que serà la reina. En vista dels contactes que té Borís allà i les relacions que manté amb algunes persones importants començant pel propi amo de l'hotel sembla que ella s'empassa l'ham i realment s'ho creu.

Després d'un primer intent de presentar-se oficialment com alternativa política per a Andorra el març, el segon intent del mes de maig²⁷ li val l'expulsió d'Andorra. Ara s'instal·la amb Florence a l'hotel Mundial de la Seu d'Urgell. Des d'allà segueix amb nova empenta i amb més ressò a la premsa espanyola i estrangera la seva campanya difamatòria contra les autoritats francesa i episcopal. Paral·lelament es promociona com (futur) representant suprem de les Valls i finalment s'autoproclama príncep d'Andorra. Acaba aquest episodi amb la seva detenció per la Guàrdia Civil, la posterior conducció a Barcelona, el seu procés i l'ingrés a la presó Modelo de Madrid.

Florence, profundament decepcionada i psíquicament enfonsada torna a Mallorca on no aconsegueix alliberar-se dels fantasmes del darrer any. Avisat el seu exmarit de la greu situació psíquica envia a la seva muller Martha a Palma per a convèncer a Florence de tornar als Estats Units. El 19 d'octubre les dues finalment embarquen a Palma.²⁸ El darrer dia del mateix mes arriben a bord de l'Exochorda a Nova York.²⁹

Després de tants anys és difícil reconstruir detalladament el que realment va passar a Mallorca i quin paper va jugar a Andorra. Florence es va deixar enganyar pels austríacs. Per introduir-se en la societat i l'ambient d'El Terreno i per a conèixer a gent va començar a organitzar festes i saraus pels que la

parella li va recomanar que invités amics i vells coneguts seus. I molts dels que van assistir a les festes en les que segons es rumorejava no faltava ni l'alcohol ni les drogues³⁰ no eren precisament la classe de gent que ella solia tractar. I no queda molt clar si van ser els austríacs o altres presumptes amics els qui, segons explicava Florence a un periodista³¹ la van timar i es van endur 17.000 pessetes.

Amb l'arribada de Skossyreff va ser definitivament desbordada per les circumstàncies. Es va enamorar d'ell o al menys va començar a creure's els seus cants de sirena i va començar a perdre el cap per ell. Se'l va creure i el va seguir. La seva ceguesa va arribar a tal extrem que al final ja no era mestressa de la situació.

Florence era una dona de bon veure que sabia estar i representar, sabia comportar-se també en l'alta societat i solia mantenir-se en segon pla, no necessitava ni li agradava la publicitat ni la premsa.³² El seu cognom era conegut³³ i encara que no amagava que estava divorciada del seu marit se li suposaven contactes amb empresaris i altra gent important i influent als Estats Units. A Skossyreff li venia com anell al dit. Amb aquestes credencials suggeria a la gent andorrana un aparent sens fi de possibilitats per al futur: contactes i inversions importants per part de gent solvent. Tot això junt amb la suposada procedència noble de Borís podia semblar una sòlida garantia per a la seriositat de les ofertes que feia Skossyreff. Era l'ham ideal per a posar als andorrans

sobre la pista d'unes somniades possibilitats il·limitades a l'americana.

Florence Marmon no exercia ni a Mallorca ni a Andorra un paper actiu. A l'illa li prenién el pèl, a les Valls Skossyreff la manejava a plaer. Mentre que ell es feia passar per un cosí del duc de Guisa ostentant el fals títol de baró d'Orange i pretenia el tron d'Andorra a ella li va posar al cap que seria reina d'Andorra en cas que els sortís bé el seu pla.

Mentre el seu suposat amor està present ella no s'adona de l'engany sentimental i encara menys de l'estafa. Només quan, després de la seva detenció, els seus somnis d'arribar a ser reina s'esvaeixen, s'adona de que ha caigut en la xarxa d'un vil estafador. L'havia seguit tant cegament que no va anar al casament de la seva única filla, que mentre s'havia casat amb un veritable príncep,³⁴ i cau en una forta depressió.

És difícil dir perquè Florence va caure en les xarxes de dos (o tres) estafadors seguits i perquè es va lliurar – si donem crèdit al que diuen alguns periòdics – a l'alcohol i inclús a les drogues. Va ser la ingenuïtat i l'innocència d'una persona que mai havia tingut contacte amb gent de dubtosa reputació i males intencions? O va descobrir el secret encant de la vida fàcil i del deixar fer en lliurar-se a l'amor boig i als altres vicis? L'autor, després d'haver estudiat aquest cas i altres en la vida de Skossyreff, s'inclina decididament per la tesi de la ingenuïtat i creu haver trobat indicis i raons suficients per poder restar creïbles als rumors, sense confirmar, sobre la seva suposada mala vida.

Notes

1. Marie Louise Skossyreff va morir el 2 de juliol del 1965 a Boppard, Alemanya; tenia aleshores uns deu anys més que el seu marit.
2. Milers de russos emigrats a diferents països de l'Europa occidental durant o després de la Revolució d'Octubre estaven en una situació difícil i sovint desesperada. Com que s'havien quedat sense passaport i sense pàtria, ja que la nova Rússia no els reconeixia com ciutadans seus i no els expedia cap document identificatiu, vivien en uns llimbs legals. Per paliar la situació la Societat de Nacions va idear el 1923, a proposta del conegut norueg (Asmund) Nansen, entre altres mesures l'anomenat passaport. Skossyreff va intentar des del primer moment fer-se'n un. Ho va aconseguir a Holanda el 1923, però només tenia validesa per un any i no se li va renovar.
3. El 1925 es va pronunciar per primera vegada una ordre d'expulsió de França contra ell. Sense passaport, no obstant i això, cap país l'acollia així que havia de tornar infringint d'aquesta forma l'ordre d'expulsió, lo que li valdria l'ingrés a presó, un cercle viciós difícil de trencar.
4. En molts llocs d'internet dedicats a temes genealògics i inclús en documents oficials solen figurar dates equivocades. No he pogut trobar la seva partida de naixement ni la sol·licitud ni la llicència de casament (Application for marriage license y License to marry) que confirmarien claríssimament el que he dit. Tanmateix, desvetllen també els detalls del cens nacional americà de l'any 1900 [Twelfth Census of The United States, Schedule no. 1, Population, Califòrnia, Alameda County, Oakland Township, Berkeley City] la veritable data de naixement. Més tard ella es va fer passar per més jove així que en el seu passaport figura a partir dels anys 20 la data de 1886, data que després també apareix en la seva partida de defunció. En diferents llistes de passatgers figuren també altres dates quan es refereixen, sens dubte, a ella, sent la de 1885 segurament una simple errada de transcripció. Part de les dades següents es veuen en l'esmentat cens.
5. Daniel i Elizabeth Marmon van tenir quatre fills: Walter (25.8.1872 – 29.9.1940), Mary (11.12.1873–4.7.1874), Howard (24.5.1876 – 4.4.1943) i Caroline (24.6.1878 – 26.1917).
6. Els empleats del registre civil corresponent van demanar a l'autor d'aquestes línies que, per favor, s'abstingués de demanar el certificat de matrimoni perquè suposaria per a ells una recerca d'entre un i cinc anys (!), ja que els fons corresponents estan sense classificar. El preu de 3\$ per la (recerca i) còpia no els compensaria. Però, per sort, hi ha altres fonts. El periòdic The Oakland Tribune publica en la seva edició del 6 de maig del 1901 a l'apartat de "Licensed to marry" els noms i cognoms dels dos i quatre dies més tard, a la lluna de mel, s'allotgen com marit i muller a l'hotel Palace de San Francisco (The San Francisco Call, 10.5.1901, Palace Hotel Arrivals), un dels millors hotels de la ciutat. En aquest punt cal tornar un moment a la qüestió de la data de naixement de Florence. Si ella hagués nascut realment el 1886 no s'hauria pogut casar el 1901 perquè només hauria tingut 15 anys.
7. Indianapolis Star, 16 de març del 1980, Sec. 5, pàg. 2-3 i The Marmon Book of Facts en Indiana Historical Society, M 0592 i OM 0270 "MARMON MOTOR CAR CO. RECORDS, 1917–1953 (BULK 1924–1933)".
8. Marion County Clerk's Office, Microfilm Archives Department, Book 61, pàg. 526, 15 de juny del 1911, Application for marriage license Howard Marmon and Martha Foster.
9. Martha Foster i Howard no van tenir fills. Ella havia sigut una buena o inclús la millor amiga de Florence. Es comenta en la família que per això mai s'esmentava el seu nom. En algunes fonts se li atribueix la maternitat de Caroline al segon matrimoni.
10. Poc després de contraure el segon matrimoni el germà de Howard, Walter C. Marmon reb la custòdia de Caroline [Indianapolis Star del 20.10.1911]. Dos anys més tard, però, Florence torna a recuperar-la al comprometre's a viure (fins a la majoria d'edat de la nena) a Indianapolis [Oakland Tribune, 5 de juny de 1913].
11. Majorca Sun, 3.9.1933, pàg. 3.
12. Registre Civil de Lausana, defuncions, microfilm 875/08, INH 49, foli 49.
13. En moltes ocasions es feia passar per reporter d'algun periòdic. Tanmateix no es troba en cap lloc cap article que ell hagués redactat. I a pesar de que parlava alemany, francès, anglès, castellà i naturalment rus, és dubtós que realment impartís seriosament classes d'idiomes.
14. Vegeu-ne els repetits esments al Palma Post i Majorca Sun al llarg de l'any 1933.
15. National Archives, Kew, 1935 Skossyreff, Baron de, alias Boris Count of Orange alias Rollo, Capt: Portuguese enquiry respecting L1821/1821/405 (file).
16. Daily Palma Post del 13 de juny del 1933
17. The Majorca Sun del 3 de setembre del 1933, Pariser Tageblatt (periòdic alemany de l'exili) núm. 226 del 26.7.1934.
18. El seu rang era Linienschiffsleutnant, alferes de navili, corresponent amb el rang de capità.
19. Heinrich von Rothenhal (03.06.1896 - 13.12.1980) tenia el títol nobiliari de Freiherr (difícilment traduïble). No ha estat possible obtenir més informació sobre la situació familiar.
20. Vegeu JOHN K. WALTON "Paradise Lost and Found in El Terreno, Palma de Mallorca, from the 1920's to the 1950's". JOHN K. WALTON History of tourism: representation, identity and conflict. Cleveland 2005, pàg. 179-194.
21. Vegeu els articles ja esmentats.
22. Per estrany que sembli a primera vista, tant Hitler com Mussolini havien posat els ulls en les Illes Balears. Mussolini va instal·lar allà a Franco a principi de la Guerra Civil un centre d'escolta i de formació de personal per al seu incipient servei secret i de transmissions. I quan els intents alemanys d'aconseguir un port per abastir els seus submarins allà van fracassar, Hitler va demanar el 1940 a Franco que li lliurés una de les Canàries per al mateix propòsit.
23. Possiblement a la mateixa època, cosa que no seria estranya en ell, potser abans, Skossyreff sembla haver tingut també un embolic amorós amb Carola von Rothen-

thal. Això es desprèn de la biografia d'Eberhard von Zwehl: Der Mann in Jalta. Hitlers geheimer Auftrag an Boris von Skossyreff, Starnberg, 1982. Queda pendent la verificació definitiva d'aquest episodi sobre el què, segons ell, també es va publicar alguna cosa a la premsa mallorquina. L'autor (encara) no ha pogut trobar res al seu entorn. Skossyreff era indubtablement molt faldiller. Els fets i fins i tot els noms i cognoms dels seus afaires més "duradors" [- que són els únics que explica -] els he pogut verificar al menys en part com en aquest cas, amb una sola excepció que em fa pensar que en aquest camp no va haver de dir mentides.

24. En cap dels documents relatius a la seva expulsió s'anomena una raó concreta per aquesta mesura.
25. Skossyreff havia aconseguit el 1925 en el consolat holandès de Dijon un passaport que expirava el 1929. A més allà li havien expedit una mena de salvoconduït del que es podia servir més lliurement. Vegeu El Periòdic d'Andorra, 16.4.2008.
26. Si algú podia reivindicar el (encara inexistent) tron d'Andorra era el duc de Guisa, perquè era "el més legítimat" entre els aspirants al (ja no existent) tron de França. I com rei de França seria també coprincep d'Andorra.
27. LDD, núm. 1 i 2 del 20.3.1934 i núm. 17 del 16.5.
28. Chicago Tribune del 29.10.1934.
29. New York Times de l'01.11.1934.
30. A pesar del que insinuen alguns periòdics és dubtós si ella va arribar a consumir alcohol (en excés) i drogues.
31. Majorca Sun, del 3 de setembre del 1933.
32. Per cert, no es troba cap foto d'ella als periòdics de l'època.
33. Des de feia anys que es podia trobar la publicitat dels cotxes Marmon als periòdics espanyols.
34. Caroline es casa el 21.6. 1934 a Hollywood. Vegeu, per exemple, Chicago Tribune del 22.6.1933.